

catequístic i cristià de les primeres aparicions catalanes: l'usa ell amb el sentit de «fort, vigoureux, énergiq-ue», també l'adverbi *viriose* «avec force, vigoureusement», i aquest sembla que ja apareix en Apuleu. Era derivat això de VIR/VIRILIS o *virilitas* o més aviat de VIRE? Potser d'aquest o més aviat tots dos hi participaven.³ En tot cas el mot obtingué enorme atenció per part dels glossadors, ço que ens mostra la difusió en els ambients monàstics medievals i acaba d'identificar el conducte cap als predicadors catalans: «*viriosus*: *δυναμικός, ἀνδρείος fortis* ---» (CGL II, 281.37 etc.), en nombre de 13 glossaris i glosses diferents (CGL VII, 421).

El pas cap a la forma catalana ja data d'aquestes fases tardanes del llatí. En aquests ambients monàstics el mot es va barrejar amb l'abstracte ll. *vigor*, car hi trobem glosses com «vigore: *virore*» en el venerable *Liber glossarum* de tradició isidorana; i en d'altres, «*virore*: fortitudine» (CGL v, 489.59; 592.50 etc., CGL VII, 416).

En poques paraules: *virior* es formaria per la combinació de l'abstracte *vigore* amb l'adj. *viriosus*, adv. *viriose*, i el vir 'virilitas' catulliana; i també pogué ajudar-hi la frase de genitiu pl. *virtutes virorum* (quan en llatí tardà el genitiu *virorum* se superposà a la forma de genitiu *virum*, més clàssica). De *virior(e)* amb dissimilació la *vilior* (en part, mal tallat l' *avilior*). Encara un altre resultat d'aquests encreuaments es pot veure en un hapax *virent* que llegim amb el valor de 'vigor, gust fort i aspre, virtut curativa' en una Manescalía de fi S. XIV: «e si aviets una grossa serp, tolguéssets-li cap e la coha --- e que la fonets en oli --- però com cobits la dita serp, estigue la olla ben cuberta, en guisa que no hisqua neguna babor, com molt millor *virent* ne haurà» (p. p. Batllori, *AORBB* v, 206). Aquí, en la terminació pogueren actuar *virulentus* 'verinos' i *virentes* 'verdejants', 'vegetals'.

Virtut [Hom.], pres per via mig-sàvia del ll. *virtus*, -ūtis, 'fortalesa de caràcter', 'virtut'. La forma més antiga és *vertut*, que degué ser general fins molt avançat el S. XIV: «audid avetz del ceg que N. Sr. almenà, per la sua *vertud*, e per lo poxeule que'l ceg li fazie de mercé a clamar», Hom., f° 4r5. El mot llavors té sovint el sentit de 'força sobrenatural', com en les Hom., o en una versió cat. feta poc després de 1250, d'un text b. ll. del segle anterior: «Jo en Ra. Berenguer Comte de Barcelona --- comogut per *vertut* de Sent Esperit, de la celestial cavaleria a deffendre» (BABL VII, 32): on tradueix *virtute* del text en llatí, i està aclarit per una glossa vulgar coetània, al marge: «s'antén *fortza*».

Des d'aquí el mateix mot passa a designar pròpiament la idea de 'miracle': «—Aquestz eretges que axí encauze hom --- com vos en cabtenrfets?—. E él respòs: —No-ls quir ne-ls vul, que no oizí encar que eretges feesen *vertuds*—. E respòs F. D.: —Pec sots! Que nul hom qui entre em Paradís torn fer *vertuts* dezà?—. E respòs G. Clerge: —Doncs, frare Ponz, ¿com fa Dez *vertuds* per él, qui tam fort encauzà eretgia, si tant bona orde tenen?—. E responeren F. D. e 'N B.

e Na B. que ja *vertuds* de frare Ponz, no-ls poguessen proð tenir, que no-i avien lur fe», procés dels heretges de Gósol, a. 1250 (PPujol, *DocsVgUrg.*, 15, 40, 43, 44).

La forma *vertut* degué ser també la de Lull, o almenys la que ell usava en el seu parlar i estil corrent. De tant en tant apareix *virtut* en les seves eds. i potser en mss. de les seves obres, però cal tenir en compte que ben aviat els escribes monàstics la introduïren en llurs còpies modernitzants, sota la influència creixent del llatí; en les Hom., hi ha *vertud*, i *virtut* és lliçó incorrecta; en *Blang.*, cap. 1, *virtut* és cosa de l'ed. modernitzada de Val. 1526 (no hi ha ms.). Altrament predomina *vertut* a les eds. lullianes acurades: «injúria és feta a la persona que hom reb en orde, con la reb per atenció de les riqueses que ella lexa e menysprea, e hom no la reeb per les *vertuts* ab les quals ve a l'orde»; també *vertut* en O. C. de Lull I, 8, 23; *Contempl.*, 316.

Altrament, fins en obres no autèntiques d'ell però sí dels seus seguidors immediats, encara es troba *vertut*: «*vertut*, veritat, glòria s'encontraren en los pensaments de Blanquerna», *Art de cont. del Blang.* (NCL III, 109.8). Altrament és possible que ja en certs tons ell vagi escriure alguna vegada la forma llatinitzant, car la trobem en uns trossos d'alta tensió religiosa, com la invocació extàtica de l'heroi de la novel·la: «Divinal essència, qui est infinida --- qui est *virtut* en totes coses ---» (*Blang.*, NCL I, 83.6, amb el mot repetit, lín. 7, 7.12, 17) o en les paraules catequístiques de: «lo frare respòs --- en part és major *virtut* fer bones obres ---» (id. I, 116.16).

Endemés la forma *virtut* és ja la més corrent en els autors més humanistes de fi S. XIV, com en BMetge: en *Valter e Griselda*, i en el *Somni* ('força': «jo desperté-m fort trist e desconsolat, e destituit de la *virtut* dels propis membres», iv, NCL., 168.19); i més en l'ús cavalleresc, per a 'vigor, força viril': «lladoncs meten les mans a les segones armes, ço és la hatxa e la maça, e comencen-se a espolsar les *cuyraces* ab tal *virtut*, que tots los miradors estaven meravellats», *Curiol* (NCL III, 198); «fer *virtuts* e singulars cavalleries», Galba (*Tirant* iv, 25); i la forma *virtut* és general en JoMartorell en aquest sentit («entrà en lo camp ab ànimo de *virtuos* cavaller», Ag. I, 56) i en tots (Ag. I, 293; II, 262, 273; II, 54). Així mateix Ausiàs: «la poca triaga / que molt verí sa *virtut* li apaga» xci, 117; c, 114; cxii, 117; cxiii, 35; «entre -ls estrems al mig *virtut* atura» xxxii, 4a.

És oportú de comparar-ho amb la concepció moderna dels nostres inspiradors eclesiàstics: «los grecs anomenen ab un mateix nom los conceptes d'energia y de *virtut*», Torras i Bages (*L'igl. y'l regionalisme*, 10); i fent-se seva la definició aristotèlica, «habitus electivus immediatate existens», *La Tradició Cat.*, 376. En els nostres lèxics des d'OPou i ja JMarc i *virtut*: «tugend» (lín. 79) en el *Voc. Cat.-Al.* de 1502. Com és sabut, l'ensenyament de la moral fou sempre mirat com el deure màxim dels nostres ensenyants: «mestre de ensenyar lllengües y *virtut*: magister linguarum, vir-